

Tijdelijke groeiplaatsen van de Poppenorchis op Voorne in relatie tot de konijnenstand in 1960-'70

R. RAM en C. SIPKES.

In juni 1970 vond de eerste van ons drie exemplaren van de Poppenorchis (*Aceras anthropophorum*) dicht bij Oostvoorne (fig. 1). Het was langs een pad, dat door de tweede van ons plm. 15 jaar geleden gemaakt was door het dichte duinstruweel: Duindoorn, Wilde liguster, Wegedoorn, rozen. Het waren twee bloeiende planten en een niet-bloeiende zaailing. Alleen één bloempje van een tros werd als bewijsmateriaal voor het Rijks Herbarium meegenomen.

Dit jaar deelde de heer A. Latooy uit Rotterdam ons mee deze soort reeds twee jaar eerder gevonden te hebben op een plek een kilometer ten westen van bovenbedoelde groeiplaats en wel op 26 mei 1968. Hij gaf mij een foto (fig. 2), die twijfel uitsloot, en liet mij ter plaatse de nog niet bloeiende plant zien, eveneens langs een pad.

Hij had de vondst medegedeeld aan enquêteurs, die toen voor sociologisch werk in de duinen aanwezig waren, maar deze hadden er geen aandacht aan geschonken, zodat de heer Latooy meende, dat het niet zo bijzonder was.

Dit is nu echter wèl het geval. Nog nooit is uit duingebieden, ook buiten ons land, een vondst gemeld van deze soort. Wat ons land betreft wel uit Zuid-Limburg bij Ubachsberg (daar nu verdwenen), en Gronsveld, en ook even over de grens bij Teuven in België en van de Belgische St. Pietersberg. Verder komt deze orchidee voor in de Eifel, Baden, vrijwel geheel Frankrijk, vooral bij Cahors en zuidelijk daarvan, en Zuid-Engeland. Zij groeit bij voorkeur op kalkhellingen, veelal

in gezelschap van andere orchideeën, waaronder het Soldaatje, ook twee keer op Voorne (bij Rockanje) gevonden, waarmee zij hybriden vormt met vuilpaars gekleurde bloemen ($\times$ *Orchiaceras spurium*).

Bij beide vondsten is ook even aan de algemene Grote keverorchis gedacht, ook met geelgroene bloemen en een gerekte aar. Maar de bladeren zijn daar geheel anders, twee stuks en ovaal, terwijl de Poppenorchis bladeren heeft als de meeste andere orchideeën. Ook heeft de Keveorchis een wortelstok en de „Pop” knollen, wat niet nodig was om te controleren. Dit zou maar schade gedaan hebben aan de plant. Het stond al vast dat hier voor alle West-Europese duinen een nieuwe orchidee gevonden was en naar later bleek op twee uiteenliggende groeiplaatsen.

De eerste vraag die opkomt is wel: „hoe kan zo'n nieuwe soort hier gekomen zijn?” Gedacht kon worden aan het instructief plantsoen „De Tenellaplas” bij Rockanje, maar daar zijn pas in 1969 bloeiende planten geweest van deze soort, waar de in 1968 en 1970 gevonden planten niet uit voortgekomen kunnen zijn. Minstens drie jaar zijn nodig bij orchideeën om van zaad tot bloeiende planten te groeien (de oude gegevens spreken zelfs van 5-8 jaar) en bij een soort ver buiten zijn eigenlijke areaal is zeker een langere termijn te verwachten.

Hoewel het bewijs nog niet geleverd is, kan aangenomen worden, dat de stoffijne zaden door de luchtstromingen van veraf in ons land terecht komen. Ook varens verschijnen soms op de meest geïsoleerde groeiplaatsen.

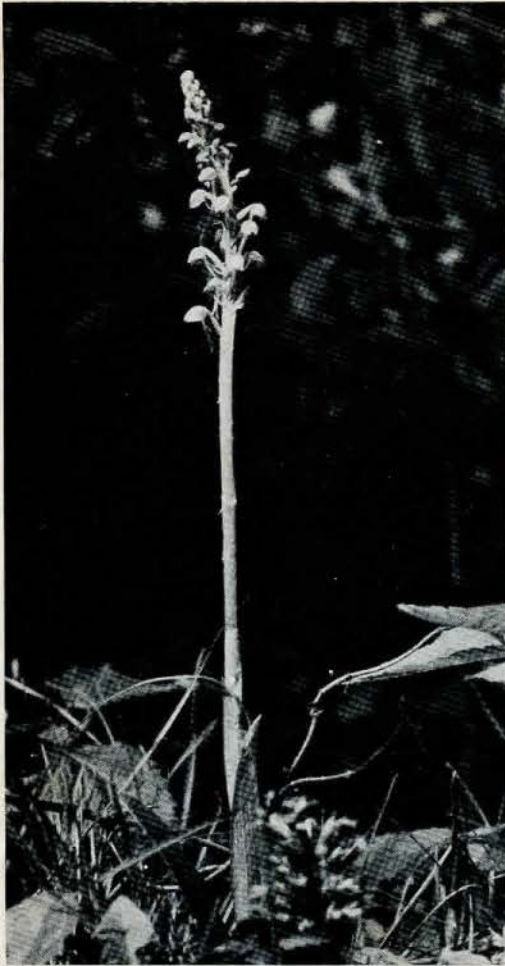

Fig. 1. De Poppenorchis in de duinen van het Zuid-Hollands Landschap op Voorne (gem. Oostvoorne) in 1970. Foto C. Sipkes.

In Leiden heeft men eens in de Hortus een varen gekweekt uit lucht-plankton.

Geïsoleerde groeiplaatsen van varens zijn of waren die van de Tongvaren en Naaldvaren in de duinen, van de Schubvaren bij Woerden en Harmelen. Bij orchideeën kan gewezen worden op Aapjesorchis bij Scheveningen en Bokkenorchis en Bijenorchis op verschillende plaatsen maar vooral op het onvolprezen Voorne.

Voor planten met zulke lichte zaden geldt

de wet van Beijerinck: „alles is overal maar het milieu selecteert”.

Die selectie is blijkbaar gunstig uitgevallen voor de Poppenorchis in de jaren, voorafgaande aan 1968 en 1971. Deze soort is hier op zijn noordelijkste groeiplaats, maar we hebben een aantal zachte winters gehad, met sneeuw, een ideale afdekking tegen vorst. Orchideeën met winterrozetten, zoals deze soort, vallen ook veel ten offer aan Konijnen. In ruig terrein, met hoog gras, worden ze nog wel gespaard, maar kleinere soorten zijn tot op grote hoogte pioniers, dus groeien niet op dergelijke plekken. Op de groeiplaatsen in haar eigenlijke, meer zuidelijke areaal is ook weinig vegetatie aanwezig.

In het eigenlijke verspreidingsgebied komen soorten als Soldaatje, Aapjesorchis, Bijenorchis en Bokkenorchis in gezelschap van de Poppenorchis voor en die zijn op geïsoleerde groeiplaatsen en niet blijvend in de duinen gevonden. Drie ervan (niet de Aapjesorchis) verschenen meer dan eens op Voorne en gaven talrijke kiemplanten, die het echter maar zelden tot bloeiende planten brachten. Soms was dit door konijnenvraat, andere keren door te dichte vegetatie of te hoge waterstand.

Ondanks de gunstiger omstandigheden op Voorne dan elders in de duinen (de vele district-vreemde soorten daar wijzen hierop) zal de Poppenorchis het wel moeilijk krijgen. Belopen paden en zachte winters zullen hun gunstige invloed wel blijven uitoefenen, maar de periode van minder Konijnen door de myxomatose schijnt ten einde te zijn. De myxomatose is òf minder virulent, òf de resistentie van de Konijnen is toegenomen. Ook is het mogelijk, dat de Konijnen door hun geringer aantal in de laatste jaren beter doorvoed zijn, zodat ze een hongerperiode tijdens een myxomatose-aantasting eerder overleven en dan immuun geworden zijn. Er

zijn tenminste reeds Konijnen gevangen met genezen myxomatose-lidtekens. Ook het hout hebben zij deze winter meer aangetast dan in andere jaren. Essen van 35 cm diameter, die sinds 1950 door de Konijnen met rust zijn gelaten, zijn nu onderaan geheel geschild.

Toen de drie Poppenorchissen in het najaar boven de grond kwamen, heeft het Zuid-Hollands Landschap om stuklopen door wandelaars tegen te gaan het pad met de groeiplaats afgesloten en tegelijk een nieuw pad er omheen gemaakt. Wel is later, om de gunstige invloed van de betreding te behouden, de afsluiting weggehaald. Want we weten uit het instructieve park „De Tenellaplas” en de orchideeëntuin in Zuid-Limburg dat de meeste kiemplanten verschijnen op en langs de paden. Niet alleen met orchideeën, ook met Vetblad, Teer guichelheil, Grondster en Parnassia is dit het geval. Als voorzorg tegen Konijnen werden gedoornde takjes om de rozetten gelegd. Maar dit is niet afdoende geweest, want op beide groeiplaatsen werden eerst de toppen van de aren afgevreten en later de gehele bloeiwijze, zodat er dit jaar geen zaad gevormd is.

Wat kunnen we hieruit leren?

Vóór 1953, toen er nog geen myxomatose was, was de konijnenstand zo hoog, dat de Poppenorchis geen kans heeft gehad zich te vestigen. Bij dorpen als Wijk aan Zee en Noordwijk verscheen het Hondskruid na zachte winters en regen in de voorzomer. Daar werd nogal veel gestroopt. Deze soort is met zijn winterrozetten ook gevoelig voor konijnenvraat, maar die hellingen zullen voor Poppenorchis wel te koud geweest zijn. Voorne is met zijn verschillende districtvreemde soorten blijkbaar gunstiger. Zonder invloed van de mens hebben of hadden we hier Moerasvaren, Watergamander, Kompasla, Spaanse ruiter, Zacht vetkruid, Moeraslathyrus, Akkerdistel en Moerasmelkdis-

tel. De „vreemde” orchideeën noemden we al. Toen kwam in 1953 de myxomatose en waren alle omstandigheden gunstig voor de twee groeiplaatsen van de Poppenorchis, kansen die weer verkeken waren met de toename van de Konijnen in de afgelopen winter.

Een analoog geval deed zich voor met de Zeesilene (*S. maritima*). Deze groeit op rotsen langs de kust maar ook in duinen van Noorwegen tot Frankrijk. Zou dus ook in ons land voor kunnen komen. In 1953 en een aantal jaren daarna groeide ze bij Oostvoorne, nadat er blijkbaar zaad meegekomen was met teruglopend zeewater, dat tijdens de rampnacht een dicht bij het strand

Fig. 2. De Poppenorchis in de duinen van het Zuid-Hollands Landschap op Voorne (gem. Oostvoorne) in 1968. Naar een kleurenfoto van A. Latooy.

lopend tramlijntje overstroomd had, waar deze soort, met andere soorten, was gezaaid om het stuiven tegen te gaan. Die Zeesilene is deze winter ook verdwenen, behalve aan de Tenellaplas, waar de Konijnen gering in aantal zijn.

Eveneens gevoelig voor konijnevraat is de Kardinaalsmuts. In de Kennemerduinen worden de struiken soms totaal afgevreten maar ze herstellen zich prachtig. Deze soort komt daar massaal voor en zou zich niet zo sterk uitgebreid hebben tijdens aanwezigheid van het Konijn. Het Konijn kwam hier in plm. 1300, door de Noormannen van de Balearen meegenomen naar Engeland. De Kardinaalsmuts zal vóór die tijd zijn kansen benut hebben in de toen reeds aanwezige Kennemerduinen. Eenmaal aanwezig was hij niet meer uit te roeien. Maar de duinen op Voorne zijn veel jonger en bij Oostvoorne ontbrak deze soort in 1945 geheel. Daarna zijn er een aantal geplant en die hebben in de myxomatose-periode zoveel zaailingen opgeleverd, dat de soort nu hier wel niet meer verdwijnen zal.

Van de Poppenorchis mag dit niet verwacht worden. Zo aan de rand van zijn areaal, met winters die zo nu en dan wel te streng zullen zijn en soms zonder sneeuw, in een grondsoort die ook niet optimaal is, is het

de konijnenstand die wel de doorslag zal geven, dat deze soort zich hier niet zal handhaven.

Orchideeën met een korte groeiperiode in de zomer, zoals de Vleeskleurige orchis, hebben niet zoveel last van de Konijnen. Deze komt ook plaatselijk zo talrijk voor, dat er altijd wel wat zaad uitgestrooid wordt. Van de korte aanwezigheid van de Poppenorchis hebben we kunnen leren, hoe de rijkdom van de flora lijden kan onder een verbroken natuurlijk evenwicht tussen plantenetend wild en de vegetatie. Dit ondanks het voordeel van een flinke konijnenstand voor soorten als Parnassia, Bitterling en andere Gentianeeën, die niet door Konijnen aangevreten worden. Deze worden juist begünstigd door konijnevraat aan de soorten, die als concurrent op kunnen treden.

Maar naast deze biotopen moeten er zijn met een geringer konijnenstand, in het belang van soortenrijke natuureservaten.

Het te ruig worden van het terrein wordt reeds, zoals in de blauwgraslanden, met succes bestreden door maaien in september. Vooral op Voorne, waar zo dikwijls „Zuid-Limburgse” soorten gevonden zijn, zou de flora profiteren van een meer gericht fauna-beheer.

Litteratuur:

1. Sipkes, C., 1950. De Soldaatjes-orchis in de duinen op Voorne. De Levende Natuur 53: 201.
2. Sipkes, C., 1967. De groeiduur van orchideeën van zaad tot bloei. De Levende Natuur 70: 203.
3. Sipkes, C., 1970. Verdwijnen en verschijnen van Teer guichelheil (*Anagallis tenella*) en de mogelijkheden tot behoud. De Levende Natuur 73: 186.
4. Sipkes, C., 1970. De Winterbitterling in de Maasmonden. De Levende Natuur 73: 265.
5. Sipkes, C., 1970. District-vreemde soorten op Voorne. Gorteria 5: 88.
6. Thompson, H. e.a., 1956. The Rabbit.